

О. Капліна, доцент НЮА України

Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини

Реалізація норм кримінально-процесуального права неможлива без з'ясування їх змісту. Важливим же елементом правореалізаційного процесу є тлумачення вживаних норм, за допомогою якого і з'ясовується вміщена в них воля законодавця. Необхідність тлумачення норм права зумовлює їх загальний характер, абстрактність, неперсоніфікованість. Крім того, тлумачення необхідне через системність права, у зв'язку з виникненням суперечностей між формальним характером норм права і динамікою суспільних відносин. Погрішності в законодавчій техніці, наявність оцінних понять, застосування спеціальної термінології – все це також обумовлює необхідність застосування правозастосовниками способів і прийомів тлумачення. При виявленні прогалин у законодавчому регулюванні тих або інших питань, колізій норм права правозастосовник знов вдається до інтелектуально-вольової діяльності, спрямованої на з'ясування смислу (суті, змісту) норми права, тобто до тлумачення.

Забезпечення прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві істотним чином зумовлюється інтеграцією правової системи нашої держави в систему основних цінностей, закріплених міжнародно-правовими актами про захист прав людини. Інкorporація закладених у них принципів і стандартів у національне законодавство вимагає не лише теоретичного осмислення, а й відповідної реалізації в правозастосовній практиці. Тому тлумачення норм кримінально-процесуального права також необхідно здійснювати з урахуванням багатого досвіду, накопиченого міжнародним співтовариством, перш за все в процесі функціонування Європейського суду з прав людини (далі — Європейського суду) і тлумачення ним норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція)¹, яка ратифікована Верховною Радою України² і є частиною національного законодавства.

¹ Див.: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4. XI. 1950). Офіційний переклад із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 // <http://zakon1.rada.gov.ua>.

² Див.: Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

Без визначення і з'ясування тих вимог, які ставляться до нашої держави міжнародно-правовими стандартами, неможливо забезпечити належне виконання юридичних зобов'язань у сфері захисту прав і свобод людини в кримінальному судочинстві, узятих на себе Україною.

Актуальність і багатоплановість проблем тлумачення і реалізації в кримінальному процесі міжнародно-правових стандартів, що містяться в Конвенції, інших міжнародно-правових договорах, останнім часом активно привертає увагу вчених. Слід підкреслити той позитивний факт, що будь-яка проблема, пов'язана із захистом прав і свобод особи в кримінальному процесі, розглядається вченими саме крізь призму міжнародно-правових стандартів.

Після ратифікації Конвенції громадяни України одержали ще одну можливість захисту своїх прав на міжнародному рівні – право на звернення зі скаргою до Європейського суду¹. Водночас виникла низка проблем, пов'язаних з визначенням місця Конвенції в правовій системі України, значенням тлумачення норм Конвенції Європейським судом, дією його рішень у часі і просторі, легальним перекладом рішень, обов'язковістю для правозастосовників рішень, які винесені відносно інших держав, та ін. Мета цієї статті і полягає в спробі розглянути і розв'язати окреслені проблеми.

Теоретичні аспекти визначення місця Конвенції та рішень Європейського суду у внутрішньому законодавстві України ґрунтуються на положеннях ст. ст. 8 та 9 Конституції України, законів України «Про міжнародні договори України» і «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Системне тлумачення цих законодавчих актів дозволяє зробити висновок про те, що Конституція України має найвищу юридичну силу в державі. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, становлять частину національного законодавства, підлягають додержанню Україною відповідно до норм міжнародного права, застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, допускається лише після внесення відповідних змін до неї. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила,

¹ Сьогодні в Європейському суді знаходиться 6800 скарг громадян України. Україна посідає 4 місце з 46 юрисдикційних країн (після Росії, Туреччини і Румунії) за кількістю поданих до Європейського суду скарг. За 2006 р. Європейський суд розглянув 1600 скарг українських громадян (з повідомлення агентства Інтерфакс Україна 1 лютого 2007 р.)

ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Таким чином, в ієрархії правової системи України Конвенція, як і будь-який інший ратифікований міжнародний договір, перебуває у відношенні підпорядкування до Конституції України. Вона посідає проміжне місце між Конституцією та законами України.

23 лютого 2006 р. в рамках імплементаційної правотворчості Верховна Рада України ухвалила Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Він регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення кількості заяв до Європейського суду проти України.

Положення цього Закону значною мірою стосуються саме остаточних рішень Європейського суду в справах проти України, якими визнано порушення Конвенції. Це і зрозуміло, оскільки з огляду на Закон «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» Україна повністю визнає на своїй території обов'язковість юрисдикції Європейського суду з усіх питань, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. Отже, рішення Європейського суду, які можуть бути ухвалені стосовно України, наділяються таким же юридичним статусом, як і сама Конвенція.

Стаття 46 Конвенції передбачає, що високі Договірні сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є *сторонами*. В зв'язку з цим в юридичній літературі та правозастосовній практиці неодноразово поставало питання про те, чи підлягають застосуванню правові позиції Європейського суду, вказані ним в остаточних рішеннях відносно інших держав¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції до виключної юрисдикції Європейського суду належить вирішення питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї. Рішення Європейського суду, які тлумачать окремі положення Конвенції щодо розглянутих справ, містять правову позицію і фактично наповнюють нормативним змістом положення самої Конвенції, визначають критерії прав людини, встановлюють їх межі.

¹ Див., напр.: *Філатов В. М., Солоткий С. А.* Застосування норм міжнародних договорів і рішень Європейського суду з прав людини у кримінальному судочинстві // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 7 (47). – С. 35; *Ягофаров С. М.* Международные стандарты по правам человека в сфере российского уголовного судопроизводства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2005. – С. 9.

Як підкреслив юрисконсульт Європейського суду Мікеле де Сальвіа, права і свободи, закріплені в Конвенції, сформульовані так, щоб уникнути дуже точних визначень їх змісту, залишаючи за судовим тлумаченням опис їх предмета у світлі конкретних звернень. Конвенція потребує ключів читання, що можуть направити тлумача, для того щоб точно визначити контури норм¹.

Значення тлумачення Європейським судом положень Конвенції точно визначив В. О. Туманов: норми Конвенції діють у тому вигляді, як вони тлумачаться Судом, тому правові позиції Суду, а також створена ним система автономних правових понять як результат тлумачення Конвенції мають принципове значення для правильного розуміння закріплених у цьому договорі понять. Уже аксіоматичною стала формула про те, що норми Конвенції діють у тому вигляді, в якому вони тлумачаться Судом. Вона ніде не зафіксована, але визнається всіма: органами Ради Європи, державами – учасниками Конвенції, доктриною².

Згідно з п. d ч. 3 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, до якої України приєдналася в 1986 р., крім контексту договору повинна враховуватися наступна практика його застосування, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення.

Враховуючи викладене, а також те, що «суд у своїх рішеннях не тільки тлумачить Конвенцію, але і формулює визначені критерії, яким повинне відповідати національне законодавство»³, здається, що наш законодавець має визначити форми виконання тих позицій Європейського суду, які можуть міститися в остаточних рішеннях відносно інших держав, оскільки тлумачення норм національного законодавства на основі таких позицій може зумовити виникнення принципово нової судової та слідчої практики.

Проілюструвати наведене можна таким прикладом. Відповідно до ст. 193 КПК України при необхідності виявити або засвідчити наявність у підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка особливих прикмет слідчий виносить про це постанову і проводить освідування. Проведення такої слідчої дії пов'язано з обмеженням права особи на тілесну недоторканність, тому законодавець стоїть на шляху додержання прав особи, яка підлягає освідуванню, закріплюючи імперативне правило про те, що не

¹ Див.: *Микеле де Сальвіа*. Европейская конвенция по правам человека. – СПб., 2004. – С. 39, 67.

² Див.: *Туманов В. А.* Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М., 2001. – С. 89.

³ *Хотенець В. М., Шило О. Г.* Право на справедливий судовий розгляд кримінальної справи в суді (до застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод) // Питання боротьби зі злочинністю. Зб. наук. праць. – Х., 2001. – Вип. 5. – С. 157.

допускаються при проведенні освідчування дії, які принижують гідність освідчуваної особи або небезпечні для її здоров'я (ч. 3 ст. 193 КПК).

У статті кримінально-процесуального закону не вказано, чи можливе проведення примусового освідчування в тому разі, коли особа відмовляється від його проведення. У зв'язку з цим дотепер однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідчуванням, є допустимість застосування примусу, в першу чергу в формі фізичного впливу, його меж і підстав, до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї проблеми для правозастосовної практики, рівень її розробленості не можна визнати достатнім.

Більшість учених єдині в поглядах щодо даної проблематики — не викликає сумнівів можливість примусового освідчування обвинуваченого чи підозрюваного, якщо на їх тілі можна виявити сліди злочину або особливі прикмети. Зібраними по справі доказами обвинувачений чи підозрюваний певною мірою викривається у вчиненні злочину і проявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні слідів злочину, які є на тілі чи в порожнинах тіла¹. Позбавити слідчого і суд можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановлення істини по багатьох кримінальних справах². Зовсім в іншій площині розв'язується ця проблема стосовно свідків і потерпілих³.

¹ Див.: *Москалькова Т. Н.* Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования). — М., 1996. — С. 63.

² Див.: *Петрухин И. Л.* Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. — М., 1985. — С. 139.

³ З цього питання існують дві протилежні думки. Не вдаючись у подробиці, що відрізняють позиції різних авторів, зазначимо лише основні напрями в тлумаченні цього питання. Прихильники однієї точки зору виходять з чіткої вказівки закону про те, що будь-яка постанова слідчого, в тому числі і про проведення освідчування, обов'язкова для осіб, відносно яких вона винесена (ч. 5 ст. 114 КПК), а можливість розкриття злочину не можна ставити в залежність від бажання потерпілого і свідка, оскільки розкриття злочину, викриття винного і запобігання його суспільно небезпечним діям вважаються більш високою моральною цінністю, ніж почуття (можливо, й обґрунтовані і зрозумілі) потерпілого (див.: *Миньковский Г. М.* Пределы доказывания в советском уголовном процессе. — М., 1955. — С. 23–94; *Савицкий В. М., Потеружа И. И.* Потерпевший в советском уголовном процессе. — М., 1963. — С. 65; *Либус И. А.* Охрана прав личности в советском уголовном процессе. — Ташкент, 1975. — С. 12–13 та ін.).

Ті, хто відстоюють іншу точку зору, аргументують свою позицію тим, що потерпілий і свідок не можуть бути примусово, без їхньої волі піддані освідчуванню, оскільки закон турбується не лише про встановлення істини, а й про те, щоб вона досягалась засобами, які не порушують законних інтересів особи (див.: *Аленин Ю. П.* Процессуальные особенности производства следственных действий. — Одесса, 2002. — С. 212; *Зинатуллин З. З.* Уголовно-процессуальное принуждение

Неоднозначно розв'язується в юридичній літературі проблема меж фізичного впливу при примусовому освідуванні, а також тлумачення положень ч. 3 ст. 193 КПК про ті дії, які здатні принизити честь і гідність освідуваного і заподіяти шкоду його здоров'ю. Ці поняття багато в чому є оцінними і підходи до їх визначення досить індивідуальні. Рівною мірою дані проблеми ст. 193 КПК стосуються і практики застосування ст. 199 КПК «Одержання зразків для експертного дослідження».

У зв'язку з цим доцільним видається навести рішення Європейського суду ухвалене 11 липня 2006 р. у справі «Яллог проти Німеччини», в якому Суд визнав порушення ст. 3, ч. 1 ст. 6 Конвенції. Заявник А. Б. Яллог був затриманий поліцією за підозрою в продажу наркотиків. Доки поліція здійснювала огляд, Яллог проковтнув пакетик з наркотиками, який містився в його роті. Місцевий прокурор розпорядився змусити затриманого вжити блювотний засіб, аби таким чином добути пакет з наркотичною речовиною. Оскільки зробити це Яллог категорично відмовився, в лікарні під наглядом лікаря йому примусово ввели в організм ліки, внаслідок чого він виблював пакетик з кокаїном.

Європейський суд, розглядаючи скаргу, підкреслив, що Конвенція не забороняє в принципі можливість примусового медичного втручання, яке могло б допомогти у розслідуванні злочину. Однак будь-яке втручання у фізичну цілісність особи з метою одержання доказів має бути об'єктом виключно ретельної перевірки.

Хоча процедура і проводилася лікарем, однак цього не було достатньо. Суд не погодився з тим, що процедура пов'язана лише з незначним ризиком для здоров'я заявника. Незважаючи на те що одержаний доказ був чи не найголовнішим для визнання вини заявника, насильство з метою змусити його вживати препарат межувало з брутальністю. *Громадський інтерес у засудженні заявника не міг виправдати використання у процесі доказу, добутого неправомірним способом (курсів мій. — О.К.)*. Отже, примусове застосування медичного препарату призвело до того, що весь розгляд справи стосовно заявника набув несправедливого характеру.

и его эффективность. — Казань, 1981. — С. 110; *Маринів В. І.* Принцип особистої недоторканності в кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1999. — С. 118–131; *Москалькова Т. Н.* Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования). — М., 1996. — С. 63–64; *Петрухин И. Л.* Неприкосновенность личности // Конституционные основы правосудия в СССР / Под ред. В. М. Савицкого. — М., 1981. — С. 334–335; *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса: В 2 т. — М., 1970. — Т. 2. — С. 126).

Крім того, Європейський суд схилювся до висновку про те, що використання у процесі доказу, одержаного завдяки примусовому застосуванню до заявника медичного препарату, було порушенням його права не свідчити проти себе. А це зі свого боку позначилося на всьому судовому процесі, зробивши його цілком несправедливим¹.

Наведене рішення Європейського суду винесене не відносно України, проте воно містить низку положень, що впливають на тлумачення правозастосовниками норм національного законодавства.

У зв'язку з цим постає питання про те, чи можна правозастосовнику посылатися в обґрунтування свого рішення на правову позицію, що міститься у рішенні Європейського суду. Відповідь на нього частково вже дана в ст. 17 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», де зазначено, що суди застосовують при розгляді справи Конвенцію та практику Суду як джерело права. Для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою.

Офіційний переклад здійснюється на підставі згаданого Закону (глава 2) та «Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову», затвердженого Наказом Міністра юстиції України від 8 червня 2005 р. № 56/5².

Хоча у Законі (ст. 6) і закріплені певні положення, спрямовані на забезпечення обізнаності судів, органів прокуратури, юстиції, внутрішніх справ, Служби безпеки, інших заінтересованих суб'єктів щодо винесених рішень Європейського суду з прав людини, однак право застосовувати при розгляді справ Конвенцію законодавець безпосередньо в законі надав лише суду (ст. 17). Як зазначають деякі автори, поодинокі приклади застосування у практиці судів загальної юрисдикції та Верховного Суду України норм міжнародного права, зокрема Конвенції та рішень Європейського суду, все ж є³.

¹ Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання комюніке Секретаря Суду здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АІПрН України П. Рабіновичем, М. Пришляк, Т. Дудаш (див.: Юрид. вісник України. – 2006. – № 45 (11–17 лист.)).

² Див.: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

³ Див.: *Куц Г.* Застосування норм Європейської конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України // *Право України*. – 2002. – № 2. – С. 18–24; *Рабінович П. М., Раданович С. Є.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). – Львів, 2004. – С. 130–131.

Активніше в своїй практиці використовує посилання на норми міжнародного права Конституційний Суд України. На 1 березня 2007 р. він ухвалив 144 рішення, в 27 з яких (19% від загальної кількості) послався на норми міжнародних договорів, зокрема на Конвенцію, і лише в декількох випадках — на рішення Європейського суду по конкретних справах. Такі посилання допомагають сформулювати, збагатити або підсилити правову позицію по справі, обґрунтувати рішення суду. На думку Голови Конституційного Суду РФ М. Баглая, посилання на норми міжнародного права в рішеннях Конституційного Суду РФ мають додатковий, ілюстративний характер. Це надзвичайно важливо з точки зору інтеграції правової системи у європейське право¹.

Оскільки Конвенція є частиною національного законодавства, то видається доцільним, аби Верховний Суд України розробив і дав додаткові роз'яснення і рекомендації щодо застосування судами як цієї Конвенції, так і інших загальновизнаних принципів та норм міжнародного права і міжнародних договорів України. Суди повинні враховувати, що за змістом ч. 1 ст. 9 Конституції України, ст. ст. 367, 398 КПК України неправильне застосування судом Конвенції, інших загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також міжнародних договорів України, що є частиною національного законодавства, може бути підставою для скасування або зміни вироку чи постанови суду.

На такій позиції стоїть й Верховний Суд РФ, який у постанові від 10 жовтня 2003 р. зазначив, що неправильне застосування норми міжнародного права може мати місце у випадках, коли судом не була застосована норма міжнародного права, що підлягає застосуванню, або, навпаки, суд застосував норму міжнародного права, яка не підлягала застосуванню, або коли судом було надане неправильне тлумачення норми міжнародного права².

У зв'язку з цією проблемою також необхідно виділити і спеціально розглянути питання преюдиціальності рішень Європейського суду для

¹ Див.: Баглай М. В. Выступление председателя Конституционного Суда Российской Федерации // *Общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации в практике конституционного правосудия* (цит за: Цветков А. А. Судебное толкование норм международного права как части уголовно-правовой системы России // *Рос. судья*. — 2005. — № 4. — С. 43).

² Див.: О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации: Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 октября 2003 г. № 5 // [http:// www. supcourt. ru](http://www.supcourt.ru)

національних судів і можливості перегляду кримінальної справи на основі констатації факту порушення прав людини.

У РФ перегляд справи після визнання порушення Конвенції можливий на підставі тлумачення, наданого Конституційним Судом ч. 3 ст. 46 Конституції РФ, що закріплює за кожним право звертатися згідно з міжнародними договорами РФ до міждержавних органів по захисту прав і свобод людини, якщо вичерпані всі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту. В постанові Конституційний Суд виробив таку правову позицію: положення ч. 3 ст. 46 Конституції РФ означає, що рішення міждержавних органів можуть приводити до перегляду конкретних справ вищими судами РФ, і відтак, відкриває дорогу для повноважень останніх з повторного розгляду справ з метою зміни рішень, що раніше відбулися по ній, у тому числі прийнятих вищою внутрішньодержавною судовою інстанцією¹. Крім того, на підставі наведеного рішення Конституційного Суду сформульовано норму ст. 415 нового КПК РФ, в якій передбачається можливість скасування або зміни судового рішення по кримінальній справі Президією Верховного Суду за поданням його Голови відповідно до постанови Конституційного Суду РФ або Європейського суду².

В Україні існує серйозна правова перешкода для подібного судового перегляду, оскільки для цього відсутній відповідний правовий механізм. На державу покладається обов'язок виконати рішення Європейського суду і вжити заходів для того, аби запобігти в майбутньому новим можливим порушенням, подібним тим, які були виявлені в процесі розгляду справи Судом. З огляду на це видається доцільним внести відповідні зміни та доповнення до національного законодавства.

Перш ніж застосувати норму права, яка пов'язана із гарантіями захисту прав особи у кримінальному судочинстві, правозастосовник має вирішити питання щодо відповідності норми національного права вимогам міжнародно-правових стандартів, Конвенції. Це можна зробити за допомогою порівняльно-тлумачного методу.

Характеризуючи діяльність по встановленню відповідності норм національного права положенням Конвенції, Н. Раданович виокремлює

¹ Див.: Постановление Конституционного Суда РФ от 2 февраля 1996 г. № 4-П «О проверке конституционности пункта 5 части второй статьи 371, части третьей статьи 374 и пункта 4 части второй статьи 384 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобами граждан К. М. Кульнева, В. С. Лалуева, Ю. В. Лукашева и И. П. Серебrenникова» // СЗ РФ. – 1996. – №7. – Ст. 701.

² Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Официальный текст. – М., 2002. – С. 190–191.

її стадії: визначення тих норм Конвенції і норм національного права, які підлягатимуть порівнянню; залучення у разі потреби додаткових джерел для тлумачення відповідної норми (норм) Конвенції (зокрема, рішень Суду або інших джерел); тлумачення конвенційної норми (норм); залучення додаткових національних джерел для тлумачення відповідної норми (норм) національного законодавства (законів, підзаконних актів, постанов Пленуму Верховного Суду України, рішень Конституційного Суду України та інших джерел); тлумачення норми (норм) національного права; визначення прийнятого критерію для вирішення питання щодо відповідності порівнюваних норм; порівняння результатів тлумачення на підставі обраного критерію; формулювання висновку щодо результатів порівняння; у разі виявлення невідповідності — визначення заходів щодо забезпечення її досягнення¹. Цей алгоритм видається прийнятним, що ще раз характеризує тлумачення як універсальний засіб, здатний забезпечити законне застосування норми права і зрештою додержання прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному процесі.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. Норми Конвенції є частиною національного законодавства України і підлягають застосуванню правозастосовною практикою нашої держави. Оскільки «тлумачення-роз'яснення є своєрідним *супровідним елементом* функціонування Євросуду щодо вирішення справ про порушення державами-учасниками закріплених у Конвенції прав і свобод людини»², норми Конвенції мають застосовуватися з урахуванням тлумачення, наданого їм Європейським судом.

Створення правового механізму, що забезпечує законне і обґрунтоване застосування норм Конвенції судами та іншими правоохоронними органами України, є загальнодержавною проблемою і повинно відобразитися в законодавчих актах.

У разі визнання Європейським судом невідповідності норми кримінально-процесуального законодавства України Конвенції, що спричинило порушення прав і законних інтересів громадянина, або тлумачення ним практики застосування норми відповідно до власних правових стандартів, не чекаючи внесення відповідної зміни до національного

¹ Див.: Раданович Н. Проблеми забезпечення відповідності законодавства України Конвенції про захист прав людини і основних свобод: загальнотеоретична характеристика // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 1 (20). – С. 39.

² Див.: Рабінович П. М., Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). – Львів., 2004. – С. 118–119.

законодавства, суди та інші правоохоронні органи в аналогічних ситуаціях мають право керуватися цим рішенням, посилаючись в обґрунтування свого вибору на практику Європейського суду.

Позиція Європейського суду, висловлена ним щодо інших держав, за своєю правовою природою є судовим прецедентом. Проте оскільки практика Європейського суду має істотне значення для розуміння і з'ясування норм Конвенції, правильного визначення змісту і обсягу прав і свобод громадянина, правових понять, правові стандарти Європейського суду, що знайшли відображення в його рішеннях, повинні враховуватися при тлумаченні і подальшому застосуванні норм національного права. У мотивувальній частині рішення необхідно вказати, що норма Конвенції застосована в інтерпретації, зробленій Європейським судом по конкретній справі.

Крім того, доцільно розробити механізм, відповідно до якого судді і прокурори зможуть у разі виявлення ними в перебігу досудового розслідування або судового розгляду кримінальної справи норм, визнаних Європейським судом по аналогічних справах такими, що не відповідають вимогам Конвенції, вестись до порушення прав і свобод громадян, ставити питання перед суб'єктами, що мають право внесення конституційного подання або право законодавчої ініціативи, про визнання цих норм кримінально-процесуального законодавства неконституційними або про їх скасування чи зміну Конституційним Судом України або Верховною Радою України.

Нашій державі ще багато належить зробити, аби підготувати правозастосовників, перш за все суддів, до практичного застосування норм міжнародних договорів, що є частиною національного законодавства, подолати стереотип правосвідомості, орієнтованої на переважне застосування звичних норм національного законодавства, розробити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення поінформованості суддів та інших органів правоохоронної системи України як щодо рішень, однією із сторін по яких є Україна, так і щодо інших рішень, в яких Європейський суд тлумачить статті Конвенції.